

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه یزد

دانشکده زبان و ادبیات

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه برای اخذ درجه کارشناسی ارشد

زبان و ادبیات فارسی

سیر ساده‌نویسی در آثار مهدی آذریزدی

استاد راهنما:

دکتر یدالله جلالی پندری

استاد مشاور:

دکتر سید محمود الهام‌بخش

پژوهش و نگارش:

زهرا دهقان دهنوی

زمستان ۱۳۹۰

پیشکش به خورشیدهای روشن دلگرمی

و آسمانهای گسترده امید،

پدر و مادرم.

سپاس نامه:

در این مجال از استاد فرهیخته و ارجمندم، دکتر یدالله جلالی پندری، که در طول سال‌های تحصیل در دانشگاه یزد همواره از آموزش و راهنمایی‌های استادانه و دلسوزانه ایشان بهره‌مند بوده‌ام و با پذیرفتن راهنمایی این پایان‌نامه، محبت بی‌دریغ خود را نسبت به بنده به حد نهایت رساندند، سپاسگزارم و همچنین از استاد گرامی‌ام دکتر سید محمود الهام‌بخش، که در طول دوره تحصیل در دانشگاه یزد و در نگارش این پایان‌نامه از آموزش‌ها و راهنمایی‌های مفید ایشان استفاده فراوان برده‌ام متشکر و قدردانم.

از محبت‌ها و دلسوزی‌های دوستانه خانم حمیده مطهری‌نیا، کارشناس محترم گروه ادبیات و خانم ستاره صابر، منشی محترم گروه ادبیات، که بسیار بیش از حد وظیفه خود، دلسوزی و تلاش می‌کنند، بسیار ممنون و متشکرم.

همچنین بر خود لازم می‌دانم از یکایک استادان ارجمند گروه ادبیات فارسی و ادبیات عربی دانشگاه یزد که چه در دوره کارشناسی و چه در دوره کارشناسی ارشد از محضر تدریس و آموزش و راهنمایی ایشان، در حد ظرفیت و توان خود آموخته و بهره‌گرفته‌ام، تشکر و قدردانی کنم.

پیشگفتار

امروزه بحث ادبیات کودک گستره بسیار وسیعی است که تحقیق در هریک از ابعاد آن تخصص و مطالعات ویژه‌ای نیاز دارد و با توجه به گستردگی آثار در هریک از بخش‌های شعر، داستان، سرگرمی، آموزش و ... نقد و بررسی آنها نیز به حوزه‌های گوناگونی قابل تقسیم است. تولیدکنندگان ادبیات کودک، با استفاده از روش‌های گوناگون تألیف، ترجمه، بازنویسی و ... به پدید آوردن آثاری دست می‌زنند که بررسی هر یک از این حوزه‌ها، نیازمند دستیابی به آگاهی‌ها و مطالعات مربوط به زمینه‌های مربوط به آنهاست؛ بازنویسی یکی از روش‌های تولید ادبیات کودک است که در ایران، بویژه در دوران اخیر، رواج فراوانی یافته است؛ البته نمی‌توان سطح وسیع کارهای عرضه شده با این شیوه را نشانه دستیابی به پیشرفت و توفیق بی‌چون و چرا در این زمینه دانست بلکه ارزش کیفی این آثار را نیز باید در نظر گرفت و با نقد و تحلیل زبانی و محتوایی جایگاه و ارزش این آثار در ادبیات کودک ایران را بازشناخت. باید توجه داشت بررسی آثار پدیدآورندگان گوناگون و بویژه آنان که به خلق آثار قابل توجهی توفیق یافته‌اند، می‌توان در شناخت آثار مناسب و نامناسب و شیوه‌های درست و نادرست آفرینش این آثار، توفیق بیشتری یافت.

مهدی آذریزدی (۱۳۰۰-۱۳۸۸) از بازنویسانی است که با بهره‌گیری از ساده‌نویسی دست به آفرینش آثار فراوانی برای کودکان و نوجوانان زد که در حوزه ادبیات کودک مورد توجه و استقبال ویژه قرار گرفت و بیشتر آثار او بیش از بیست یا سی بار تجدید چاپ شد؛ شاید اکنون که به دلیل پایان یافتن زندگی پربار وی، مجموعه آثار او نیز تکمیل شده و پایان یافته است، زمان مناسب نقد و تحلیل این آثار از جنبه‌های گوناگون فرارسیده باشد و بتوان با بررسی آنها، چشم‌اندازی دقیق از ارزش و اهمیت آنها به دست داد. همچنین، بررسی آثار او، می‌تواند پژوهشگران ادبیات کودک و بویژه نظریه‌پردازان حوزه بازنویسی و ساده‌نویسی را در تدوین نظریات و استخراج گزینه‌های تأثیرگذار در ضعف و قوت آثار بازنویسی شده یاری دهد و دستیابی به یک الگوی مدون بازنویسی را برای تلاشگران این حوزه ممکن سازد.

در این اثر، کوشش شده تا شیوه قلم آدریزدی در پدیدآوردن آثار حوزه ادبیات کودک بررسی و شناخته شود و با بررسی ویژگی‌های زبانی او، میزان انطباق زبانی که او در نوشته‌ها و سروده‌های خود به کار برده، با زبانی که در ادبیات کودکان و نوجوانان ایران ارزشمند و پذیرفته شمرده می‌شود، آشکار گردد؛ همچنین، محتوایی که او بوسیله این زبان، به مخاطبان کودک و نوجوان خود عرضه کرده است نیز، بررسی گردیده و میزان نزدیکی آن با محتوای آثار مورد تأیید پژوهشگران، سنجیده شده است؛ توجه به کیفیت و شکل عرضه آثار او، از نظر ساختمان کتاب و تزئینات و جلوه‌های ویژه نوشته‌ها و تصاویر نیز، به عنوان جنبه دیگر آثار او، مدنظر قرار گرفته است و دستاوردهای هر بخش، مطابق با تعریف‌های کلی و شناخت اهداف و ابزار ادبیات کودک و ساده‌نویسی تدوین شده است که پیش از بررسی آثار آذر به آنها پرداخته ایم؛ زندگی آذر نیز بخش دیگری است که پیش از معرفی و بررسی آثار او، از نظر گذرانده شده است.

بررسی و تشخیص ویژگی‌های هر اثر بازنوخته آدریزدی، مستلزم مراجعه به منبعی از ادبیات کهن است و این کار بویژه با توجه به اشاره کلی و گذرای او به منابع، امری است نیازمند صرف وقت و حوصله بسیار، که ممکن است اندکی نارسایی و سهل انگاری او در ارجاع به منابع، و یا لغزش در یافتن آنها، کار را به دشواری بیشتری بیفکند و همچنین، سخن گفتن از زندگی آذر نیز از این دشواری به دور نیست؛ از یک سو اطلاعاتی که وی از زندگی خود به دست داده، بسیار محدود و بیشتر مربوط به دوران کودکی او است و از سوی دیگر به سبب نزدیکی زمان زندگی او با زمان حاضر، نمی‌توان از ضرورت به دست آوردن اطلاعات بیشتر از طریق پژوهش در آثار مختلف او و یا گفتگو با آشنایان و نزدیکان او چشم‌پوشی کرد.

در این اثر، بویژه در تدوین بخش زندگی‌نامه، از راهنمایی‌ها و مهربانی‌های عزیزانی سود برده‌ام که سپاس‌گزاری هرچند کوچک از ایشان را وظیفه خود می‌دانم؛ اگرچه لطف و خوبی این عزیزان بسیار فراتر از سپاس‌ناچیز من بوده است؛ نخستین راهنمایی‌ها را از استاد عزیز و گرانقدرم، دکتر یدالله جلالی پندری گرفته‌ام که آموزش‌های ایشان، که همواره چه در دوره کارشناسی و چه در دوره کارشناسی ارشد از آنها بهره‌مند بوده‌ام، در تدوین این پایان‌نامه بازتابی غیرقابل انکار و حضوری بی‌دریغ دارد؛ انتخاب موضوع این پایان‌نامه، با پیشنهاد و راهنمایی ایشان صورت گرفت و

تمام جنبه‌های اصلی و فرعی این اثر، چه در زمینه روش تحقیق و شیوه نقد، و چه در جنبه روبرویی با موضوعی این‌چنین و پیشبرد آن، مرهون آموزه‌های عالمانه، دقیق و اصولی ایشان است که اندکی از آنها را، به نسبت توان و ظرفیت خود، چه در کلاس درس و چه در کار پیشبرد این پایان‌نامه، آموخته و به کار بسته‌ام؛ همچنین بر خود لازم می‌دانم از استاد گرانقدرم، دکتر سیدمحمود الهامبخش نیز نهایت سپاس‌گزاری را به جای آورم که بهره‌مندی از کلاس‌های پربار ایشان در دوره‌های تحصیلی کارشناسی و کارشناسی ارشد، مایه مباهات من بوده است و همچنین همواره از نظریات خلاقانه و دیدگاه ویژه ایشان، در حوزه‌های ادبی و تحقیقی سود برده از راهنمایی‌ها و مهربانی‌های همیشگی‌شان بهره‌مند بوده‌ام؛ از سایر استادانم در دانشگاه یزد، دکتر محمدعلی صادقیان، دکتر مهدی ملک‌ثابت، دکتر محمدحسین دهقانی، دکتر محمد غلامرضایی، دکتر وصال میمندی، دکتر افخمی، دکتر مهتدیانی و سایر استادان گرانمایه ادبیات فارسی، که شاگردی و بهره‌مندی من از محضر ایشان در طول تحصیل، نشانه‌ای است از حقی که بر این اثر دارند، کمال تشکر و سپاس را دارم و همچنین از خواهران عزیزم، سرکار خانم حمیده مطهری‌نیا، کارشناس محترم گروه و سرکار خانم ستاره صابر منشی محترم دفتر گروه، که همواره کوششی بیش از وظیفه و لطفی بیش از اندازه به دانشجویان این دانشکده دارند، بسیار متشکرم.

از جناب آقای محمد صبوری، که همکاری سرشار از لطف و مهربانی و اطلاعات دقیق و کامل ایشان، راهگشای بنده در نگارش بخش زندگی‌نامه بوده است، کمال تشکر و قدردانی را دارم و همچنین از همسر محترم ایشان، سرکار خانم زهرا محمودی، که بسیاری از پرسش‌های بنده را با نهایت دقت و حوصله و بزرگواری پاسخ دادند، بی‌اندازه متشکرم.

از جناب آقای حسین مسرت، کتابدار راهنمای کتابخانه وزیری و پژوهشگر فرهیخته و پرتلاش استان، که در معرفی آثار و اشخاص مرتبط با موضوع، با دیدگاهی استادانه و لطفی دلسوزانه، مرا راهنمایی کردند، بی‌نهایت سپاس‌گزار و قدردانم؛ همچنین از جناب آقای مصطفی قطب‌زاده، مسئول محترم تالار پژوهشگران کتابخانه وزیری، که از کمک‌ها و راهنمایی‌های ایشان، بهره یافته‌ام، بسیار سپاس‌گزارم و از سایر کتابداران دلسوز و پرتلاش کتابخانه وزیری، جناب آقای مولوی، جناب آقای تاج‌گردان، و سایر مسئولین این کتابخانه، نهایت قدردانی و تشکر را دارم؛

همچنین از همه کارکنان محترم کتابخانه‌های الغدیر، شرف‌الدین‌علی و امام علی (ع) و کتابخانه ملی ایران، متشکر و قدردانم.

از دوست بسیار عزیزم، خانم نفیسه حیدری که زحمت همراهی بنده، در برخی مصاحبه‌ها را پذیرفتند و از دوست مهربانم خانم رحیمه جعفری که تجربیات خود در زمینه نگارش پایان‌نامه را در اختیارم گذاشتند، بسیار ممنون و سپاس‌گزارم.

از خانواده‌ام، پدر بزرگوار و مادر عزیزم، به خاطر مهربانی‌ها و همراهی‌های ایشان در طول نگارش این پایان‌نامه و از خواهرانم به خاطر کمک‌ها و دلگرمی‌هایشان و بویژه خواهر ارجمندم خانم مریم دهقان دهنوی که آرشو نشریات خود را در اختیارم گذاشتند، سپاس‌گزارم و همچنین از همسر و خانواده گرامی‌شان، به خاطر حمایت‌ها و محبت‌هایشان کمال تشکر و قدردانی را دارم. در پایان امیدوارم این اثر، در دایره پژوهش‌های مرتبط با ادبیات فارسی، مفید و سودبخش بوده، در تکمیل پژوهش‌های پیشین مؤثر و در انجام تحقیقات بعدی راهگشا باشد و پاسخی مناسب به پرسشی از پرسش‌های حوزه نقد آثار ادبیات کودکان و نوجوانان ایران باشد.

زهرا دهقان دهنوی

یزد، زمستان ۱۳۹۰

چکیده:

ساده‌نویسی فنی است که بر پایه نوشتن به زبانی قابل فهم و به دور از دشواری‌های لفظ و معنی بنا شده و لوازم آن سادگی واژگان، عبارات، ترکیبات، جملات و همچنین سادگی علائم دیداری است و این فن را بازنویسان برای تبدیل متون دشوار به متون قابل فهم به کار گرفته‌اند. با بررسی آثار آذریزدی، مشاهده می‌شود که زبان آثار بازنویسی شده او، در حدّ میانه‌ای از سادگی و دشواری زبان هم‌عصران خویش قرار دارد؛ در آثار وی، به تعدادی واژه دشوار و تازه برمی‌خوریم که از متن اصلی، آثار کهن ادبیات فارسی، زبان محاوره‌ای و یا زبان عامیانه و در موارد اندک نیز از لهجه محلی نویسنده وارد متن شده با متن پیوند یافته و هماهنگ شده‌اند. در داستان‌هایی که آذریزدی بازنویسی کرده، اغلب روایت‌ها، مطابق با متن اصلی، ملایم و کم‌هیجان‌اند و گاه داستان بر اساس متن اصلی و با کمترین تغییر در روایت بازنویسی شده، گاه نیز روایت داستان بیشتر دستخوش دگرگونی شده است. وی در برخی موارد، تغییراتی در داستان‌ها صورت داده تا داستان را برای مخاطبان خود مناسب‌تر نماید و در آثار خود همواره مفاهیم آموزشی را در نظر داشته و سراسر داستان را از پندها و آموزش‌های گوناگون انباشته است. آذریزدی اشعار خود را نیز با استفاده از ساده‌نویسی و به زبان معیار سروده و واژگان و جملات اشعار وی سالم و به‌دور از اشکالات زبانی است. مضامین مورد نظر نظریه‌پردازان شعر کودک، کمتر در اشعار او به چشم می‌خورد. هدف او روایت داستان از طریق شعر است و شاعرانگی و تخیلات شاعرانه، در آثار او دیده نمی‌شود. در اشعار آذر، به نمونه‌های چندانی از صنایع ادبی و زبان هنری بر نمی‌خوریم و وزن و قالب بیشتر اشعار او نیز از پرکاربردترین اوزان و قالب‌های شعر کودک است.

کلمات کلیدی:

بازنویسی متون کهن، مهدی آذر یزدی، ادبیات کودکان، ساده نویسی

«من خودم را از جهت رسیدگی به
فرزندانم، بخشی مدیون این مرد و
کتاب این مرد می‌دانم. ... ایشان
یک خلأ را در یک برهه از زمان
برای زنجیره طولانی فرهنگی این
کشور پر کردند.»

مقام معظم رهبری

۱۷ دیماه ۱۳۸۶، یزد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول: مبادی تحقیق	
۲	۱-۱ تعریف موضوع.....
۲	۲-۱ سابقه پژوهش.....
۳	۳-۱- کلمات کلیدی.....
۳	۴-۱ سؤالات پژوهشی.....
۳	۵-۱ روش تحقیق.....
فصل دوم: ادبیات کودک و ساده‌نویسی	
۶	۱-۲ تعریف ادبیات کودکان.....
۷	۲-۲ اهداف ادبیات کودک و نوجوان.....
۱۰	۳-۲ تاریخچه ادبیات کودکان در جهان.....
۱۷	۴-۲ ادبیات کودکان و نوجوانان در ایران.....
۲۷	۵-۲ اهمیت ساده‌نویسی در ادبیات کودک.....
۲۹	۶-۲ تاریخچه ساده نویسی.....
۳۵	۷-۲ تعریف ساده‌نویسی و اصول آن.....
۳۹	۸-۲ رعایت حدود ساده‌نویسی.....
۴۰	۹-۲ ساده‌نویسی مرتبط با بازنویسی و انواع آن.....
۴۲	۱۰-۲ تعریف بازنویسی.....
۴۲	۱۱-۲ اهمیت و اهداف بازنویسی از متون کهن.....
۴۵	۱۲-۲ پیشینه بازنویسی و بازنویسان ادبیات کهن.....
۴۹	۱۳-۲ خلاصه فصل.....
فصل سوم: زندگی و آثار مهدی آذریزدی	
۵۴	۱-۳ زندگی آذریزدی.....

۲-۳ آثار مهدی آذربیدی..... ۸۸

فصل چهارم: سیر ساده‌نویسی در آثار آذربیدی

۱-۴ بررسی زبان آثار کودک و نوجوان در زمان آذربیدی..... ۱۰۸

۲-۴ ساده‌نویسی در آثار آذربیدی..... ۱۱۵

۳-۴ شیوه آذربیدی در روایت و شرح ماجرای داستان..... ۱۴۴

۴-۴ شیوه آذربیدی در نوشتن گفتگوهای داستان..... ۱۶۴

۵-۴ عنوان‌گذاری در آثار آذربیدی..... ۱۷۵

۶-۴ شیوه شخصیت‌پردازی در آثار آذربیدی..... ۱۸۹

۷-۴ شیوه آذربیدی در نوشتن حوادث داستان‌ها..... ۲۰۷

۸-۴ شیوه آذربیدی در نوشتن آغاز داستان‌ها..... ۲۱۳

۹-۴ شیوه آذربیدی در دگرگون کردن دیگر عناصر داستان‌ها..... ۲۲۲

۱۱-۴ شیوه ساده‌نویسی آذربیدی در استفاده از علایم دیداری..... ۲۳۳

۱۲-۴ پیام و محتوای نوشته‌های آذربیدی..... ۲۴۷

۱۳-۴ آذربیدی و سایر نویسندگان و بازنویسان ادبیات کودک و نوجوان..... ۲۷۰

۱۴-۴ نتیجه‌گیری فصل..... ۲۹۹

فصل پنجم: بررسی ساده‌نویسی آذربیدی در اشعار کودک و نوجوان

۱-۵ مهدی آذربیدی و سرودن اشعار کودکانه..... ۳۰۲

۲-۵ سابقه سرودن شعر کودکانه در ایران..... ۳۰۳

۳-۵ ویژگی‌های کلی کتاب‌های شعر آذربیدی..... ۳۰۹

۴-۵ زبان شعر در اشعار کودکانه..... ۳۱۰

۵-۵ سادگی نام‌ها در آثار شعری آذربیدی..... ۳۳۳

۶-۵ استفاده از محتوای مناسب در اشعار کودکان و نوجوانان..... ۳۳۴

۷-۵ شخصیت‌پردازی در اشعار کودک و نوجوان..... ۳۵۶

۸-۵ کاربرد صنایع ادبی در زبان اشعار کودک..... ۳۶۱

۳۶۷.....کاربرد موسیقی در زبان شعر کودک ۹-۵

۳۷۸.....نتیجه‌گیری فصل ۱۰-۵

فصل ششم: نتیجه‌گیری

۳۹۲.....فهرست منابع:

فصل اول:
مبادی تحقیق

۱-۱ تعریف موضوع

یکی از روش‌هایی که در دوره معاصر برای آشنایی کودکان و نوجوانان با متون کهن ادب فارسی و حکایت‌های پندآموز آنها به کار گرفته شده بازنویسی و ساده‌سازی آنهاست. مهدی آذرزیدی (۱۳۸۸-۱۳۰۱) از جمله نویسندگانی است که در این زمینه سهم قابل توجهی دارد زیرا با شناختی که از متون کهن به دست آورده کوشیده تا آنها را با زبان کودکان روزگار خود هماهنگ سازد. ساده‌نویسی در آثار داستانی آذرزیدی یکسان نبوده بلکه از آغاز تا پایان سیرتکاملی خود را طی کرده و با زبان در حال دگرگونی کودکان تا اندازه‌ای هماهنگ شده است. در این پژوهش، کوشش می‌شود سیر ساده‌نویسی در آثار آذرزیدی با توجه به جوانب یاد شده بررسی شود.

۱-۲ سابقه پژوهش

پیش از این علی‌اکبر شعاری‌نژاد در کتاب «اصول ادبیات کودکان» (۱۳۴۰) به تعریف ادبیات کودکان و برشمردن ویژگی‌های آثار آن پرداخته است. لیلی آهی و دیگران در کتاب «گذری در ادبیات کودکان» (۱۳۵۲) ضمن بررسی ادبیات کودکان، به لزوم سادگی متن در آثار ادبیات کودک اشاره کرده‌اند محمود کیانوش در «کتاب شعر کودک در ایران» (۱۳۵۵) به شعر کودکان در ایران و ویژگی‌های لازم شعر کودکان اشاره کرده است و نادر ابراهیمی نیز در کتاب «فارسی‌نویسی برای کودکان» (۱۳۵۳) ویژگی‌های زبانی متون کودکان را برشمرده است؛ همچنین محمدجعفر محبوب در کتاب «انتخاب و انطباق منابع ادب فارسی برای تدوین کتابهای کودکان و نوجوانان» (۱۳۵۶) به برخی از اصول بازنویسی از آثار کهن برای مخاطبان کودک و نوجوان اشاره کرده است و صدیقه هاشمی نسب نیز در کتاب «کودکان و ادبیات رسمی ایران» (۱۳۷۱) ضمن اشاره به اصول ادبیات کودکان به بررسی بازنویسی‌های ادبیات کلاسیک و همچنین برخی از بازنویسی‌ها از متون کهن از جمله بازنویسی‌های آذرزیدی پرداخته است؛ ثریا قزل‌ایاغ نیز در کتاب «ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن» (۱۳۸۳)، انواع و جنبه‌های ادبیات کودک و

ویژگی‌های لازم آنها را شرح داده است؛ نخستین کتابی که به زندگی و آثار مهدی آذرزیدی پرداخته است، «زندگی و آثار مهدی آذرزیدی» (به کوشش مجلهٔ سورهٔ نوجوانان)، (۱۳۷۵) است که شرح مختصری از زندگی و آثار وی را آورده است؛ اسدالله شکرانه در کتاب «از حوالی دیروز» (۱۳۸۰) بخش‌هایی از زندگی وی را بیان کرده و در کتاب «زندگی‌نامه و خدمات علمی و فرهنگی استاد مهدی آذرزیدی» (به کوشش انجمن آثار و مفاخر فرهنگی)، (۱۳۸۵) نیز جنبه‌هایی از زندگی وی مطرح شده است.

۱-۳- کلمات کلیدی

بازنویسی متون کهن، مهدی آذر یزدی، ادبیات کودکان، ساده نویسی

Simplification of Old Texts, Mahdi Azar Yazdi, Children's Literature, Fluent Writing

۱-۴- سوالات پژوهشی

- ۱- بازنویسی‌های آذرزیدی تا چه اندازه با زبان کودکان هماهنگ است؟
- ۲- تفاوت‌های شیوهٔ آذرزیدی با دیگر نویسندگانی که به ساده‌سازی متون کهن پرداخته‌اند چیست؟
- ۳- سیر ساده‌نویسی در آثار آذرزیدی چگونه است؟

۱-۵- روش تحقیق

این پایان‌نامه از نوع بنیادی است که به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از شیوهٔ تحلیلی توصیفی انجام می‌گیرد؛ به این صورت که ابتدا به مطالعهٔ آثار آذرزیدی پرداخته می‌شود و سپس با استخراج شواهد از آثار وی و مقایسهٔ هر یک از آنها با متون اصلی، متون بازنوختهٔ او از نظر سادگی

زبان و روند این ساده‌نویسی بررسی می‌شود تا میزان توفیق این ساده‌نویسی در ادبیات کودکان
زمان بازنویسی و جایگاه آن نسبت به ادبیات کودکان دوره حاضر و بازنویسی‌های مشابه مشخص
شود.

فصل دوم:
ادبیات کودک و ساده‌نویسی

۱-۲ تعریف ادبیات کودکان

در تعریف مفهوم ادبیات کودکان اختلاف سلیقه‌های فراوان دیده می‌شود و تعاریف گوناگونی از آن عرضه شده است. «ادبیات کودکان و نوجوانان» در تعریف کلی به بخشی از ادبیات گفته می‌شود که با در نظر گرفتن مخاطبان کودک و نوجوان مطالبی را با درون‌مایه‌های گوناگون و در قالب‌های گوناگون عرضه می‌کند و سعی دارد با شناخت و توجه به نیازهای ویژه این گروه سنی، انتظارات و احتیاجات آنان را برآورده سازد. در مجموع ادبیات کودک و نوجوان پدید آمده از نوشته‌ها و سروده‌های ادبی یا هنری ویژه کودک و نوجوان است^۱ که همه آثار متعلق به کودکان و نوجوانان اعم از داستانی و غیر داستانی، منظوم و منثور، کتاب و مجله، آموزشی و سرگرمی و غیره را در بر دارد^۲ و در واقع شامل آثاری است هماهنگ با نیاز و پسند کودک و نوجوان که محتوایی مناسب را در قالبی درخور به مخاطب عرضه می‌کند.^۳

زبان این گونه از ادبیات برای کودکان و نوجوانانی که از آن بهره می‌گیرند قابل فهم است و علاوه بر کمک به رشد و پرورش شخصیت خواننده، در انتقال پیام‌ها و مفاهیم از فنون مختلف برای ایجاد جذابیت استفاده می‌کند. آثار ادبیات کودک، سرشار از مفاهیم انسانی و برانگیزنده حس کنجکاو و میل به کسب دانش و شناخت و کمال خویش و جهان هستی است و نیازهای کودک را به تفریح و سرگرمی و لذت برآورده می‌سازد. کودک با آشنایی با آن‌ها به خواندن و آموختن علاقه‌مند شده به مفاهیمی مانند دانش‌خواهی و صلح‌دوستی رغبت پیدا می‌کند.^۴

---

^۱ . حسین برزگر، «ادبیات کودکان و نوجوانان»، مندرج در فرهنگنامه ادبی فارسی، به سرپرستی حسن انوشه، تهران: سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۷۶، صص ۵۹-۶۷.

^۲ . نسرین‌دخت عمادخراسانی(میرانی)، ادبیات کودکان و نوجوانان در عصر پهلوی، تهران: مرکز تحقیقات، ۱۳۵۵، ص ۱۵.

^۳ . لیلی ایمن(آهی)، توران خمارلو(میرهادی) و مهدخت دولت‌آبادی، گذری در ادبیات کودکان، تهران: شورای کتاب کودک، ۱۳۵۶، ص ۱-۲.

^۴ . حسین برزگر، «ادبیات کودکان و نوجوانان»، ص ۵۹.

در تعریف ادبیات کودک و نوجوان که در فرهنگنامهٔ کودکان و نوجوانان آمده است، می‌خوانیم: «نوشته‌ها و سروده‌هایی هستند که ارزش ادبی و هنری دارند و برای کودکان و نوجوانان پدید می‌آیند.»^۱ همچنین در یک جمع بندی از تعریف ادبیات کودکان گفته شده است:

«ادبیات کودکان اصطلاحی است ترکیبی که در یک وجه آن مخاطب و در وجه دیگر جوهر ادبی قرار دارد. پس، آثاری که ادبیات کودکان خواننده می‌شود باید هر دو مؤلفه را دارا باشد. توجه بیش از اندازه به مخاطب و توانایی‌ها و محدودیت‌های او نباید سبب از دست رفتن جوهر ادبی در این آثار شود. عنصر ادبیت در گرو خلاقیت است و خلاقیت به تعبیری "قدرت آفرینش تصویرهای ذهنی بکر"^۲ است و هدف آن تنها در انتقال مفاهیم خلاصه نمی‌شود، بلکه در تأثیری است که از طریق برانگیختن احساس و عاطفه در انسان به جا می‌گذارد.»^۳

در مجموع، باید دانست مهم‌ترین ملاکی که در پدید آوردن ادبیات کودک و نوجوان مورد توجه قرار می‌گیرد توجه به «مخاطب خاص» است و آنچه این مخاطب را به خواندن و بهره‌گرفتن از آن مشتاق می‌کند، استفادهٔ بجا و مناسب از عنصر و جوهر «ادبی» است. در مجموع، ادبیات کودکان و نوجوانان ادبیاتی است هنرمندانه و برخوردار از درون‌مایه‌های متناسب و مفید که با استفاده از ویژگی‌های ادبی و هنری خود و هماهنگ با نیاز، توان و پسند مخاطب، آثاری را برای تفریح، آموزش و پرورش کودک و نوجوان پدید می‌آورد.

۲-۲ اهداف ادبیات کودک و نوجوان

ادبیات کودکان و نوجوانان همانند ادبیات بزرگسالان، اصول و اهداف ویژه‌ای را دنبال می‌کند که این اهداف را هر یک از دانشمندان و اندیشمندان این رشته، از دیدگاه‌های گوناگون بررسی و طبق اولویت‌های ویژه عرضه کرده‌اند. در زمینهٔ هدفمند بودن ادبیات کودک باید گفت از همان

^۱ . فرهنگنامه کودکان و نوجوانان، تهران: مرکز نشر فرهنگنامه، ۱۳۷۳، ج ۲، ص ۱۶۴.

^۲ . محمدهادی محمدی و زهره قایینی، تاریخ ادبیات کودکان ایران، چاپ سوم، تهران: چیستا، ج ۶، ۱۳۸۶، ص ۱۳.

^۳ . ثریا قزل ایاغ، ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن، چاپ سوم، تهران: سمت، ۱۳۸۵، ص ۴۸.